

Fortuna u "Dundu Maroju" Marina Držića

Dalić, Dajana

Undergraduate thesis / Završni rad

2012

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:142:146994>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-13**

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku
Filozofski fakultet

Preddiplomski studij hrvatskog jezika i književnosti

Dajana Dalić

FORTUNA U *DUNDU MAROJU* MARINA DRŽIĆA

Završni rad

Mentor: red. prof. dr. sc. Milovan Tatarin

Osijek, rujan 2012.

Sažetak

Budući da se u radu analizira fortuna u komediji *Dundo Maroje*, predstavljen je njezin autor, Marin Držić, kao i njegov doprinos hrvatskoj renesansnoj književnosti. Temelj teorije o fortuni i vrlini u radu je knjiga *Vladar* Niccolò Machiavellija, iz koje su preuzete postavke koje su bitne za analizu *Dunda Maroja* (fortuna, vrlina, virtuoz, okazijon i akomodavanje), pri čemu se nastoji pokazati da je Držić poznao Machiavellijeva razmatranja o fortuni.

Ključne riječi: Marin Držić, Niccolò Machiavelli, *Dundo Maroje*, *Vladar*, fortuna, vrlina, renesansa

1. UVOD

U radu ću pokušati objasniti pojam fortune kao hirovite vladarice ljudskom sudbinom, s kojom se susreću likovi komedije *Dundo Maroje* Marina Držića. Da bi bio razumljiv kontekst u kojemu je Držićeva komedija nastala, opisala sam pojavu renesanse u dubrovačko-dalmatinskom kulturnom krugu tijekom XVI. stoljeća, ukratko predstavljajući život i umjetničko djelovanje Marina Držića. Temeljne teorijske postavke o fortuni opisala sam prema knjizi *Vladar* talijanskoga teoretičara politike Niccolòa Machiavellija, a opisala sam i pojmove *okazijon*, *vrlina*, *virtuoz* i *akomodavanje* koji su usko povezani s pojmom fortune.

Ti su pojmovi temelj Držićeve komedije *Dundo Maroje*. U poglavlju o fortuni u *Dundu Maroju* opisala sam *ljude nazbilj* i *ljude nahvao* koje u prologu komediji predstavlja negromant Dugi Nos. Nakon toga predstavila sam lik Pometa i pokazala kako je upravo on virtuoz i poznavatelj fortune. Opisala sam i nekoliko drugih likova iz komedije koji se, manje ili više, uspijevaju prilagoditi fortuni i koji stoje u opreci ili interakciji s Pometom.

U radu želim pokazati da je Marin Držić bio upoznat s Machiavellijevim djelom *Vladar* te da je prema njemu oblikovao svoje likove. Također, bitno je spomenuti da je Držić Machiavellijevu misao uspio uklopiti u sustav plautovske eruditne komedije, koja podrazumijeva tipove kao što su škrti otac, rastrošni sin, glupi gospodar, pametan sluga, lijepa kurtizana, a cio je taj sklop tipova uspio uklopiti u dubrovački ambijent XVI. stoljeća.

2. RENESANSA U DUBROVAČKO-DALMATINSKOM KULTURNOM KRUGU

Renesansa je razdoblje koje je dovelo do važnih promjena u kulturnom, društvenom i duhovnom životu zapadne i srednje Europe u razdoblju od sredine XIV. do kraja XVI. stoljeća. Može se reći da je to jedno od najkreativnijih razdoblja u književnosti i umjetnosti, što potvrđuje i naziv *renaissance* (franc.), što znači *ponovno rađanje*. Kolijevka renesanse bila je Italija. Antika je smatrana vrhuncem čovjekovih stvaralačkih snaga, pa su njezine filozofske i estetske vrijednosti u renesansi obnovljene. Stoga Marin Franičević navodi kako se *dogodio „rinascimento“, renesansa kulture. Porastao je interes za stare kulture, proučavanje antike na nov način donijelo je nova saznanja, probudila se svijest o vrijednosti čovjeka i njegove ličnosti. Otkrivena je ljepota, poezija i umjetnost.*¹

Središte života i svijeta postaje čovjek, kao predstavnik intelektualne elite, radosni hedonist koji uživa u energiji, akciji i blagodatima ovozemaljskoga postojanja. Jacob Burckhardt, najpoznatiji europski tumač renesanse, u knjizi *Kultura renesanse u Italiji* kaže kako tada nastaje *svestrani čovjek, l'uomo universale*² te kako je *petnaesto stoljeće u prvom redu stoljeće mnogostranog čovjeka.*³

Utjecaji renesanse na području hrvatskih zemalja javili su se potkraj XV. stoljeća, a zadržali su se do kraja XVI. stoljeća. Zbog geopolitičkih prilika u Hrvatskoj se renesansa nije ravnomjerno pojavljivala. U XVI. stoljeću hrvatske su zemlje bile podijeljene između turske, mletačke i banske Hrvatske u sklopu habsburške države. Jedino je Dubrovačka Republika bila politički neovisna, što je dovelo do toga da su se na Jadranu razvijali moderni gradovi, u kojima je živio imućan patricijski i građanski sloj. Zbog takvih se društvenih i političkih prilika korpus hrvatskih književnoumjetničkih djela s renesansnim poetičkim obilježjima oblikovao isključivo na području Dubrovačke Republike i Dalmacije.

Utjecaje talijanske kulture na Dubrovnik i Dalmaciju opisao je Mirko Tomasović u radu *Hrvatska renesansna književnost u evropskom kontekstu*, u kojemu ističe kako *prometne, trgovačke i administrativne veze s Italijom, budući da je jedan dio Dalmacije bio pod mletačkim vrhovništvom, uvjetuju i naglašene kulturne veze. Brojni talijanski umjetnici radili su u našim gradovima, a gotovo su svi hrvatski renesansni pjesnici dugo boravili u Italiji ili*

¹ Marin Franičević, *Povijest hrvatske renesansne književnosti*, Školska knjiga, Zagreb, 1983., str. 10.

² Jacob Burckhardt, *Kultura renesanse u Italiji*, Prosvjeta, Zagreb, 1997., str. 131.

³ Nav. dj., str. 132.

*poradi školovanja ili poradi poslova.*⁴ Jedan od najvažnijih takvih pjesnika je i Marin Držić, koji je proveo nekoliko godina na studiju u Sieni, gdje je bio u izravnom dodiru s talijanskom kulturom, književnošću i kazalištem.

U dubrovačko-dalmatinskom kulturnom krugu djelovalo je nekoliko naraštaja pjesnika koji su se oslanjali na talijanske i antičke uzore, među kojima se posebno ističu Marko Marulić, Mavro Vetranović, Hanibal Lucić, Petar Hektorović, Petar Zoranić te brojni drugi humanisti i renesansni pjesnici. Slijedeći načela imitacije klasičnih pjesničkih uzora te stvaranja lijepoga djela koje pruža estetički užitek hrvatski su pisci oblikovali inovativne književne svjetove sa specifičnim jezično-stilskim i motivsko-tematskim karakteristikama. Tako se u dubrovačko-dalmatinskoj kulturi pojavljuje ljubavna poezija, epika s povijesnim i biblijskim temama, pastorala, tragedija, komedija, poslanice itd.

Bogata književna kultura dubrovačke i dalmatinske regije potvrđuje prisutnost renesanse kao *složenog, idejama i estetikama pluralitetnog razdoblja, u kojemu je prisutan snažan prodor novih ideja i shvaćanja čovjeka kao misaonog i emocionalnog bića kojega obilježava dostojanstvo i slobodna volja.*⁵ Dubrovačka Republika postaje središte hrvatske književnosti i umjetnosti. Renesansa dubrovačko-dalmatinskog kruga stoji uz bok talijanskim i europskim kulturnim kretanjima kroz cijelo XVI. stoljeće.

⁴ Mirko Tomasović, *Hrvatska renesansna književnost u evropskom kontekstu*, u: *Hrvatska književnost u evropskom kontekstu*, ur. Aleksandar Flaker, Krunoslav Pranjić, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1978., str. 167.

⁵ Dunja Fališevac, Slobodan Prosperov Novak, Leo Rafolt, *Renesansa*, u: *Leksikon Marina Držića*, ur. Slobodan Prosperov Novak, Milovan Tatarin, Mirjana Mataija i Leo Rafolt, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 2009., str. 657.

3. MARIN DRŽIĆ

Marin Držić rođen je oko 1508. godine. Dokument iz 1526. godine potvrđuje da je postao upraviteljem crkve Svih Svetih ili Domino i prema njemu možemo rekonstruirati godinu njegova rođenja, budući da je tada, smatraju proučavatelji njegova života, morao imati oko osamnaest godina.

Držić je bio glazbeno nadaren, svirao je orgulje, lutnju, kontrabas, flautu, kordinu, kornet i klavičembalo, a poslije je pokazao talent u stvaranju književnoumjetničkih djela i u kazališnom djelovanju. Moguće je da je upravo njegova svestranost i nadarenost bila razlog odluke Vijeća umoljenih da se Držiću, u tridesetoj godini života, dodijeli trideset zlatnih dukata za školovanje u Sieni. U svakom slučaju, već je 1539. postao student umjetnosti ili *scolaro dell arte* sienskoga sveučilišta, a 1541. izabran je za rektora studentskog doma Casa della Sapienza i prorektora sienskoga sveučilišta.

Držić je vjerojatno i prije odlaska u Italiju bio upoznat s talijanskom eruditnom komedijom, s time da se tijekom studija još bolje upoznao s talijanskom književnošću i kazalištem, što potvrđuje njegovo sudjelovanje u kazališnom životu Siene. Naime, 1542. godine nastupio je u predstavi održanoj u kući plemića Buoncompagna Marcantonia della Gazzaiia, u kojoj je igrao ulogu ljubavnika. Iako se iz Siene, bez diplome, u Dubrovnik vratio 1542., godine provedene u Italiji zacijelo su pomogle oblikovanju njegova književnoumjetničkoga, posebice komediografskog opusa.

Na kazališnu scenu Dubrovnika Držić stupa 1548. godine, kada je izvedena njegova prva, danas izgubljena, eruditna komedija *Pomet* te pastoralna drama *Tirena*. Na žalost, njegovo stvaralaštvo u Dubrovniku nije naišlo na pozitivnu recepciju: zbog *Pometa*, pisanog prozom, optuživan je da nije pjesnik (budući da se književnost toga doba pisala stihom), a zbog *Tirene* je optuživan da je plagijator. Negativne ocjene dubrovačke „ugledne gospode“ nisu obeshrabrile Držića.

Uz *Pometa* i *Tirenu* opus književnih djela Marina Držića čine još pastoralne drame *Grižula* i *Pripovijes kako se Venere božica užeže u ljubav lijepoga Adona* u komediju stavljena, komedije *Dundo Maroje*, *Džuho Krpeta*, *Skup*, *Tripče de Utolče*, *Arkulin* i *Pjerin*, komediola *Novela od Stanca* i tragedija *Hekuba*. Osebnost njegova književna stvaralaštva te nov način pisanja u XVI. su stoljeću za njegove sugrađane predstavljali nedostatak umjetničke nadarenosti, dok je danas Držić kanonski pisac.

Nekoliko je razloga zašto je Marin Držić kanonski pisac. Uz to što je resemantizirao žanr pastorale, u kojemu je suprotstavio fantastično-vilinski svijet i stvarni svijet dubrovačke svakodnevice, uveo je značajne promjene u žanr komedije i u kazališni život Dubrovnik. Već sam spomenula kako je glavnina njegova opusa napisana u prozi, u doba kada je stih bio uvjet literarnosti. Uz to, u hrvatsku je književnost uveo žanr eruditne komedije, koju stvara prema uzoru na Plauta i u kojoj govori o svakodnevici i zbilji. Stvorio je i kazališni život Dubrovnik, budući da je drame izvodio u doba poklada i pirova, a gotovo je svake godine imao novu dramu koja se izvodila na dubrovačkim pozornicama.

Frano Čale kaže kako je *Držić zaista postigao slavu, i to zahvaljujući iskonskoj snazi svoje scenske riječi, koja je već i samim zapletajima kazališnih komada, njihovim realističnim slojem, životnošću raznolikih junaka, komičnošću efektnih prizora, duhovitošću slika i izraza, i u njegovo i u naše doba dopirala do srca širokih slojeva gledatelja i čitatelja.*⁶

⁶ Frano Čale, *O životu i djelu Marina Držića*, u: *Marin Držić: Djela*, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1979., str. 41.

4. MACHIAVELLIJEV VLADAR I FORTUNA

4.1. Niccolò Machiavelli

Rođen u Firenzi 1469. godine, Niccolò Machiavelli je život, političko djelovanje i pisanje posvetio firentinskoj republici, poslije monarhiji. Za vrijeme republike, Machiavelli je bio drugi tajnik firentinske kancelarije, bavio se vanjskom politikom i obranom sve do propasti republike i uspostave monarhije s obitelji Medici na vrhu, 1512. godine. Tada je Machiavelli izbačen s radnog mjesta, a nakon zatvorske kazne i mučenja povukao se u San Casciano, gdje je nastavio razvijati svoju političku misao.

U San Cascianu nastaje jedno od najvažnijih Machiavellijevih djela: *Il Principe* ili *Vladar*. Poznato je da je Machiavelli bio oštrouman promatrač i analitičar političkih zbivanja u Italiji svojega doba. *Vladara* je posvetio Lorenzu de' Mediciju, unuku Lorenza Veličanstvenog, kojega je papa namjeravao postaviti na vlast. Na žalost, mladog je Lorenza snašla nenadana smrt, a vladar Firenze postao je Giuliano Medici.

Iako se pretpostavlja da ni Lorenzo ni Giuliano nisu čitali *Vladara*, ta je knjiga, napisana 1513., a objavljena postumno 1534., ipak podigla prašinu u intelektualnim i političkim krugovima Firenze. Kontroverza koju je izazvao *Vladar* dovela je čak do stavljanja na Indeks zabranjenih knjiga, na kojemu se zadržao do XIX. stoljeća. Sam Machiavelli kaže: *Kad bi se pročitalo (ovo djelce), vidjelo bi se kako petnaest godina što sam se bavio umijećem politike nisam ni prespavao ni proigrao.*⁷

Zaista, Machiavelli je život posvetio političkoj misli, a uz to što je zapažen kao vrsni analitičar političkih zbivanja, postao je i važan talijanski povjesničar i tragičar. Uz njegove *Rasprave o prvoj dekadi Tita Livija* te brojna druga politička djela, važan je njegov historiografski rad u *Firentinskim povijestima* te komedije *Mandragola* i *Clizia*. Zanimljiv je utjecaj njegove misli kako na politiku tako i na komediju. Naime, kada se *Mandragola* 1523. godine počela prikazivati u firentinskim kazalištima, postigla je toliku popularnost da je došlo do opasnosti da konstrukcije kazališnih zgrada neće moći izdržati toliki broj posjetitelja.

Machiavellijeva popularnost nije mogla zadovoljiti temeljnu Machiavellijevu žudnju, a to je bavljenje politikom. Nakon što je u Firenzi ustanak zbacio obitelj Medici s vlasti, ponovno je, iako na vrlo kratko vrijeme, uspostavljena republika. Machiavelli se nadao da će opet ući u državnu službu, ali je nepravedno optužen da je kolaborirao s Medicijima i kovao urotu, zbog čega nije postavljen na mjesto drugog kancelara. Ubrzo nakon toga, Machiavelli

⁷ Niccolò Machiavelli, *Vladar*, Nakladni zavod Globus, Zagreb, 1998., str. 15. Svi navodi iz *Vladara* bit će doneseni po tom izdanju.

je 1527. umro od posljedica bolesti želuca, ili *kako neki kažu, od posljednjeg udarca nesklone fortune* (str. 17).

4.2. Vladar Niccolò Machiavelli i shvaćanje fortune

Niccolò Machiavelli svoje je djelo izvorno nazvao *De principatibus* ili *O monarhijama*. Vjerojatno se naslov *Vladar* uvriježio zbog naravi i tematike djela: iako Machiavelli govori o firentinskoj monarhiji, njegov je temeljni dio teorija o vladaru monarhije odnosno kakav bi taj vladar trebao biti. *Vladar* je tijekom povijesti interpretiran na mnoštvo različitih načina, budući da se utjecaj toga djela ogledao u kulturi, znanosti, poglavito politici. Razumijevanje je *Vladara* kao priručnika za tirane, naravno, pogrešno, a pridonijelo mu je i dugogodišnje shvaćanje *makijavelizma* kao *političke doktrine u čijem je temelju interpretacija političke sile i moći, a koja zagovara načelo da cilj opravdava sredstvo*,⁸ kako tu teoriju, razvijanu kroz povijest, a izvedenu iz Machiavellijeve (pogrešno interpretirane) misli, predstavljaju autori *Leksikona Marina Držića*. Neutemeljena je interpretacija kojom se sugerira da je makijavelizam teorija koja opravdava političke intrige, manipulaciju i druga nemoralna i nepoštena sredstva kako bi se došlo na vlast. *Vladara* je potrebno razumijevati u okviru povijesnih okolnosti u kojima je nastalo i talijanske monarhije o kojoj Machiavelli govori.

Iako je riječ o djelu političke misli, u okviru interpretacije Držićeva opusa potrebno je izdvojiti one misli u *Vladaru* koje je moguće primijeniti na Držićevo djelo. Bitno je napomenuti kako je Držić zacijelo čitao *Vladara*, a moguće je čak i to da se susreo s tim djelom još za vrijeme studija u Sieni. Budući da je *Vladar* objavljen 1534. godine, a u intelektualnim je krugovima bio poznat godinama prije, moguće je da je do 1539. godine, kada se Držić našao u Sieni, već bio dostupan za čitanje i na sienskom sveučilištu. Brojna su mjesta u komediji *Dundo Maroje* koja ukazuju na to da je Držiću zaista bila bliska Machiavellijeva misao, o čemu ću detaljnije govoriti u poglavlju o pojavi fortune u *Dundu Maroju*.

Vladar je podijeljen u dvadeset šest poglavlja, a priređivač hrvatskog izdanja iz 1998. godine svrstava ta poglavlja u četiri tematske cjeline. Prva cjelina obuhvaća prvih jedanaest poglavlja, u kojima se detaljno opisuje vlast u pet vrsta monarhija: nasljednima, mješovitima, novima, građanskima i crkvenima. Machiavelli govori o nekoliko karakteristika dobrog vladara, a to su dalekovidnost, kojom vladar predviđa buduće nevolje, njegovo ugledanje na

⁸ Damir Grubiša, Milovan Tatarin, *Makijavelizam*, u: *Leksikon Marina Držića*, str. 467.

prethodne vrsne vladare, prilike u kojima se vidi sposobnost vladara da prevlada teškoće, dugotrajno održavanje na vlasti itd.

Druga tematska cjelina obuhvaća dvanaesto, trinaesto i četrnaesto poglavlje te govori o tipovima vojske i prilikama u koje bi svaka od četiri vrste vojske mogla dovesti vladara. Machiavelli govori o osobinama plaćeničkih, pomoćnih, vlastitih i mješovitih vojski, među kojima kao najgore navodi plaćeničke i pomoćne, dok su najkorisnije i najvjernije one vlastite.

Treća tematska cjelina je, uz četvrtu, najbitnija za renesansno shvaćanje čovjeka. U njoj se navode osobine vladara, a obuhvaća poglavlja od petnaestoga do dvadeset trećeg. Taj je dio *Vladara* najzanimljiviji, budući da je u njemu riječ o specifičnim kvalitetama vladara koje se iskazuju u pravom trenutku. U petnaestom poglavlju Machiavelli navodi ljude koje jedni hvale, a drugi kude, koje jedni smatraju okrutnim, drugi milosrdnim, jednoga mekušcem, drugoga surovim, jednoga razbludnim, drugoga kreposnim itd.

Zadnja tematska cjelina obuhvaća preostala tri poglavlja, među kojima je najbitnije dvadeset peto. U tom se poglavlju opisuje fortuna, odnosno okolnosti u kojima vladar djeluje; sreća koja se mijenja utječe na vladara koji joj se mora prilagoditi i mora ju svladati. Razborit se vladar suočava s nadljudskom silom, pripravan je na nju, oslanja se na njezinu dobru volju, ali ne u potpunosti. Vladar može dostići veličinu i slavu ako svlada zapreke koje su plod djelovanja hirovite fortune.

Gotovo se sve teze Machiavellijeva djela mogu svesti na pet temeljnih pojmova koji povezani čine renesansno poimanje pravog čovjeka i vladara sudbine. Tog je čovjeka predstavio Marin Držić u svojim komedijama, a upravo su pojmovi *virtuoz*, *okazijon*, *akomodavanje*, *vrlina* i *fortuna* temelj Držićeva viđenja života.

4.2.1. Virtuoz

Virtuoz ili, u *Dundu Maroju*, *vjertuoz* posebno je zanimljiv tip renesansnog čovjeka čiji je pogled na svijet zasnovan na dvjema temeljnim kategorijama, fortuni i vrlini. Karakteristike virtuozu detaljno su opisane u *Leksikonu Marina Držića*, u kojemu se kao najvrsniji virtuoz predstavlja Pomet Trpeza. Virtuoz je, dakle, *čovjek koji se zna prilagoditi okolnostima, koji je strpljiv i razuman, nije grubijan i neuglađen. To je pravi čovjek, pojedinac koji se svojim sposobnostima izdiže iznad drugih ljudi, nikad ne gubi nadu, nikad se ne predaje ni rezignaciji ni očaju. On je gospodar svake situacije i svaku, uz pomoć naklonjene mu Fortune, može riješiti u svoju korist. Pravi virtuoz nikada ne sumnja u svoje sposobnosti, uvijek je na*

sve spreman i svemu dorastao.⁹ O sposobnostima virtuoznog čovjeka govorio je i Machiavelli u *Vladaru*: *Takvi ljudi u izvođenju svoga djela udaraju na velike teškoće i moraju ih savladati svojom sposobnošću; a kad ih savladaju pa ljudi te vladare počnu štovati (...), oni postaju moćni, sigurni, čašćeni i sretni* (str. 105). U tom se opisu naglašava snalažljivost i prilagodljivost najtežim situacijama, koje virtuoz uvijek uspješno nadvlada te trijumfira. Machiavelli također kaže kako *kad ga gledaš i slušaš, mora ti se činiti kao utjelovljeno milosrđe, vjernost i iskrenost, čovječnost i pobožnost* (str. 143). Te su karakteristike bitne za virtuozu, budući da je on čestit, snalažljiv i vrijedan ili, jednostavno, *obdaren vrlinom (virtù)*.

4.2.2 Vrlina

Pojam koji je usko vezan uz pojmove virtuoza i fortune, predstavlja supostojanje energije, volje i hrabrosti u jednom čovjeku. Vrlina je bitna za vladanjem nad hirovitom životnom srećom, a ujedinjuje znanje, talent, snalažljivost, intelektualnost, *tihu*, ali dobru narav čovjeka. Prema *Leksikonu Marina Držića*, vrlina podrazumijeva sposobnosti koje se dijele u dvije skupine. To su *sapientia*, odnosno *mudrost, razboritost i pamet i fortitudo*, što podrazumijeva *jakost, tjelesnu snagu, hrabrost, junaštvo i neustrašivost*.¹⁰ Vrlina je najbitnija karakteristika Machiavellijeva vladara. Brojna su obilježja virtuoznog vladara: *Vladar mora nastojati da svakim svojim djelom stvori o sebi glas kao o čovjeku veliku i izvanredna uma*. (str. 159) Vrlina se realizira u brojnim oblicima i u brojnim situacijama, što je najbolje vidljivo u *Dundu Maroju*, u kojemu Pomet Trpeza predstavlja glavnog nositelja vrline i mudrosti kojom se uzdiže iznad ostalih likova. Zanimljiv je i Machiavellijev opis virtuoznog čovjeka: *Mora postupati kao razborit strijelac koji, kad mu se cilj čini predalek, a znade domet svoga luka, nišani iznad mjesta u koje gađa, ne zato da mu strelica dosegne toliku visinu, nego da spomoću tako visoke biljege dobaci kamo je namjerio*. (str. 103) Posebno je obilježje vrline predstavljeno u Machiavellijevoj teoriji o prepoznavanju prigode ili *okazijon*, a to je sposobnost kojom mora ovladati svaki vrlinom nadareni virtuoz.

4.2.3. Okazijon

Prilika, prigoda, povoljan trenutak, u uskoj je vezi s pojmom virtuoza, čija vrlina mora biti i prepoznavanje prilike. Razborit čovjek treba ovladati prigodom, podvrgnuti ju svojoj volji, a

⁹ Luko Paljetak, *Virtuoz (Vjertuoz)*, u: *Leksikon Marina Držića*, str. 860.

¹⁰ Luko Paljetak, *Vrlina*, u: *Leksikon Marina Držića*, str. 868.

sve mora biti podređeno *povoljnom trenutku u kojem vrlina ne smije zatajiti pred neponovljivom ponudom čudljive sreće*.¹¹ Virtuoz može djelovati tako da od fortune izvuče željenu prigodu kako bi ju iskoristio za svoje dobro, što zahtijeva poznavanje fortune i posjedovanje vrline. Oštroumno i razborito, virtuoz iskorištava okazijon prije nego mu ona pobjegne. O nestalnoj naravi prigode progovorio je i Niccolò Machiavelli u poemi *Kapituli*:

*Ja Prigoda sam, poznaju me malo,
a zbog toga se neprestance krećem
jer stopalo na kolo mi je stalo.*

*Od ikoga na svijetu brže lijećem
a zato su na nogama mi krila
da, hitajuć, u bludnju svakog mećem.*

(...)

*A ti dok pričaš samo vrijeme tratiš,
jer isprazne te mnoge misli vuku,
ne vidiš, jadan, ne možeš da shvatiš
kako sam već ti pobjegla iz ruku.*¹²

Prigoda nije poznata i bliska svima, prepoznaje ju malen broj ljudi, a to su oni koji su obdareni vrlinom. Prigoda ili okazijon gotovo je neuhvatljiva, a samo ju razboriti mogu prilagoditi svojoj volji. Machiavelli govori kako je raspolaganje prigodom mogućnost da se iskaže vlastita vrlina i nadarenost: *Niti bi Tezej mogao pokazati svoje sposobnosti, da nije zatekao Atenjane raspršene. Prema tome, prigode omogućíše sretan uspjeh tim ljudima, a izuzetne njihove sposobnosti učiniše da im prigode ne propadnu* (str. 104).

4.2.4. Akomodavanje

Čovjek koji je obdaren vrlinom nedvojbeno posjeduje i sposobnost akomodavanja. Virtuoz koji se zna, kako govori Pomet Trpeza, *akomodavati*, razborit je, razuman, snalažljiv, smiren, strpljiv i jak duhom. On je kadar nositi se sa svim hirovima fortune, lako se prilagoditi promjenama, iskoristiti povoljnu prigodu. Također, akomodavanje podrazumijeva i *razumnu promjenu stava u skladu s općim i trenutačnim prilikama*,¹³ što znači da virtuoz može promijeniti i prilagoditi svoje planove u skladu s novonastalom situacijom. Jedan oblik

¹¹ Luko Paljetak, *Okazijon*, u: *Leksikon Marina Držića*, str. 557.

¹² Niccolò Machiavelli, *Izabrano djelo* (drugi svezak), Globus, Zagreb, 1985., str. 426.

¹³ Luko Paljetak, *Akomodavanje*, u: *Leksikon Marina Držića*, str. 4.

akomodavanja je i predviđanje tijeka događaja, o čemu govori Machiavelli: *Kad se budućnost na vrijeme predvidi, lako ćeš joj naći lijeka; čekaš li da ti se ona primakne, lijek je zakasnio zato što je boljetica postala neizlječiva* (str. 95). Pravi virtuoz mora biti sposoban procijeniti situaciju i predvidjeti moguće ishode kako bi im se unaprijed mogao prilagoditi i iskoristiti potencijalni okazijon. Kombinacija vrline i akomodavanja siguran su pokazatelj da je čovjek sposoban ovladati fortunom.

4.2.5. Fortuna

Fortuna je vladarica kotača sudbine, kojim hirovito upravlja, a koji virtuoz mora usmjeriti u svoju korist. *Leksikon Marina Držića* donosi nekoliko shvaćanja fortune:¹⁴ u antičkom Rimu bila je Fortuna samovoljna božica sudbine koja je ravnodušno, ali neumoljivo upravljala egzistencijom, a bila je spoj dviju antičkih grčkih božica: Tihe, simbola dobre sreće i sretnog slučaja, i Ate, simbola zle sreće, koje neprestano prate Elpida, slijepa nada, i Lite, sestre koje ispravljaju počinjeno zlo. Takvo je viđenje Fortune, kao božice koja u ruci drži rog obilja iz kojega čudljivo dijeli svoje darove, blisko renesansnom modelu nasljedovanja antičkih uzora. U zbirci *Carmina Burana* Fortuna je prikazana kao kraljica s krunom koja sjedi usred kola koje se u svakom trenutku može pokrenuti.

U *Vladaru* Niccolò Machiavelli donosi specifično viđenje fortune: ona predstavlja sklop okolnosti koje su izvan čovjekovih moći, a kojima razborit vladar treba ovladati kako bi osigurao vlast. U poglavlju *Kolik je utjecaj sudbine na ljudska djela i kako se sudbini možemo oduprijeti* Machiavelli detaljno iznosi viđenje fortune. Na samom ju početku uspoređuje s razornim silama prirode: *Ja srjeću prisposobljam s našim plahovitim rijekama koje, kad se razbjesne, poplave ravnice, obaraju drveća i zgrade, donose zemlju s jedne strane i na drugu nanose; sve pred njima bježi, sve pada pod njihovom silinom, bez mogućnosti da im se igdje odupre. (...) Slično je i sa sudbinom: ona svoju moć pokazuje gdje nema pripravnne muževnosti da joj se odupre, i tamo nasrće gdje zna da nema nasipa i brane da je suzdrži* (str. 166). Moć fortune je razorna, ona u jednom trenutku može u potpunosti promijeniti čovjekov život; stoga je potrebna stanovita muževnost kako bi joj se moglo suprotstaviti. Bitno je razumijevanje naravi fortune i prilagođavanje njezinim hirovima: *Ako se sreća mijenja, a ljudi uporno ostaju pri svojoj naravi, sretni su dok se to dvoje slaže; no čim se prestanu slagati, nesretni su* (str. 169).

¹⁴ Luko Paljetak, *Fortuna*, u: *Leksikon Marina Držića*, str. 233.

Machiavelli je fortuni posvetio cijelo jedno poglavlje u poemi *Kapituli*, gdje govori o njezinoj divljoj i neukrotivoj naravi:

*Svemogućom je mnogi zovu rada,
jerbo tko god se na tom svijetu kreće
oćutjet će joj snagu bilo kada.*

(...)

*Između mnoštva slugu koje prima
raznovrsnog, što na dvor njezin stiže,
Hrabrost i Mladost prednjače pred svima.¹⁵*

Machiavelli smatra da nitko tko živi ne može izbjeći fortuninu utjecaju, ali ona je ipak naklonjenija mladima i hrabrima; takva se fortuna pojavljuje i u komediji *Dundo Maroje*. Machiavelli i Držić fortunu drže ženom. Machiavelli kaže kako je *sreća žena, pa je moraš tući i krotiti* (str. 169). Ipak, moglo bi se reći kako je Držićev pristup fortuni drukčiji: on se s njom želi *karecati*, želi joj se dodvoravati i s njom se poigravati. Njegovo je shvaćanje bliže pozitivnom i vedrom renesansnom svjetonazoru nego čvrstoj Machiavellijevoj političkoj teoriji.

¹⁵ Niccolò Machiavelli, *Izabrano djelo*, str. 413.

5. FORTUNA U DRŽIĆEVOJ KOMEDIJI *DUNDO MAROJE*

5.1. O komediji *Dundo Maroje*

Držićeva najpoznatija komedija, *Dundo Maroje*, prvi je put izvedena 1551. godine u Vijećnici, o pokladama, i to najvjerojatnije u subotu, 8. veljače, nekoliko dana nakon blagdana svetog Vlaha. Danas je ta komedija poznata zahvaljujući *Rešetarovu rukopisu* u kojemu je sačuvana. Smatra se najstarijom hrvatskom eruditnom komedijom, budući da je prva hrvatska eruditna komedija, *Pomet*, zasad izgubljena.

Komedije *Pomet* i *Dundo Maroje* čine duologiju, i to prvu poznatu hrvatsku duologiju, budući da je *Dundo Maroje* nastavak *Pometa*. Obje su komedije pisane prozom, obje govore o zbilji i tadašnjoj svakodnevnici. *Pomet* je izveden u Vijećnici 1548. godine, što ga čini prvim Držićevim izvedenim kazališnim djelom. Poznato je i to da je jedna družina izvodila obje komedije: bila je to *Pomet-družina*.

Ne možemo znati što se točno dogodilo u *Pometu*, ali na temelju dvaju prologa radnje komedije *Dundo Maroje* možemo rekonstruirati okvirnu radnju i utvrditi određen broj likova. Prolozi *Pometova* nastavka navode da su *Pomet*, *Dundo Maroje*, Pavo Novobrdanin i Grubiša već poznati likovi, a na temelju radnje moguće je zaključiti da su se u *Pometu* morali pojaviti i Maro, Bokčilo i Popiva. *Dundo Maroje* donosi i nekoliko informacija o glavnoj radnji *Pometa*. Na nagovor sluge *Pometa*, Maro ukrade ocu *Maroju* dvije tisuće cekina, što *Maroje*, naravno, otkrije. Dukati su vraćeni, s ugovorom da Maro naslijedi očevu imovinu nakon njegove smrti. Sklopljen je i novi ugovor, kojim *Maroje* osigurava sinu pet tisuća dukata s kojima će otići u Jakin odnosno Anconu. Odande će otići u Firenzu i kupiti tkanine u vrijednosti pet tisuća dukata i otići u Sofiju, gdje će prodati tkanine i zaraditi. Ako uspije obaviti taj posao, Maro će dobiti očevu imanje. Tako završava *Pomet* te, nakon tri godine, počinje *Dundo Maroje*.

Budući da je *Pomet* bio novitet u dubrovačkom teatru XVI. stoljeća, naišao je na oduševljenje, ali i na ljubomorne kritike tadašnjih „književnih znalaca“. O pozitivnim reakcijama na *Pometa* govori i negromant Dugi Nos u prologu *Dundu Maroju: i zašto prije na šeni Dundo Maroje, Pomet i Grubiša ugodni vam biše, zato i sada hoću da vam se s ovom komedijom ukažu*.¹⁶

S druge strane, sve što danas Držića čini kanonskim piscem, a to je pisanje prozom o svakodnevnom životu, i to u niskomimetskom žanru komedije, u njegovo je doba smatrano

¹⁶ *Dundo Maroje*, u: *Marin Držić: Djela*, priredio Frano Čale, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1979., str. 346. Svi navodi iz djela bit će doneseni po tom izdanju.

kao manjak umjetničke nadarenosti. Tadašnji su poznavatelji književnosti optuživali Držića da nije pjesnik te su oštro osporavali njegovu poetiku, vrlo vjerojatno zbog toga što nisu bili spremni na inovativne novitete u teatru. U svakom slučaju, razočarani je Držić na optužbe da nije pjesnik odgovorio pastoralnom dramom *Tirena*, stavio je *katance* na zle jezike i dokazao kako je on pravi književnik. Nakon toga se vratio eruditnoj komediji, i to baš nastavku komedije koja je svojedobno podigla prašinu u književnim krugovima Dubrovnika.

Komedija *Dundo Maroje* sastoji se od pet činova, no nedostaje joj kraj: radnja se prekida u petom prizoru petog čina. Radnja se iz Dubrovnika premješta u Rim. Upravo je ta *mobilitnost prostora* kojom negromant u prologu gledatelje vodi kroz Male, Velike, Nove i Stare Indije te ih dovodi u Rim, bila među važnijim dramaturškim inovacijama. Bilo je to *mirakulo*, gledati Rim iz Dubrovnika.

Vrijeme radnje *Dunda Maroja* jest sveta, jubilara godina, 1550. Jubilara se godina događa svakih dvadeset pet godina i tada je moguće od pape dobiti oprost svih grijeha. Likovi komedije dolaze u Rim na *proštenje*, što je zapravo samo izlika za obavljanje nekih drugih poslova. Naime, nakon što bogati dubrovački vlastelin Maroje čuje da mu sin Maro u Rimu troši dukate, dolazi kako bi spasio svoju imovinu. Maro je već tri godine u Rimu i novac troši na kurtizanu Lauru. U tu je kurtizanu zaljubljen i njemački vlastelin Ugo Tudešak, kojemu pomaže sluga Pomet.

Nevolja nastane kada Maroje na ulici susretne Mara, koji se pretvara da ga ne poznaje. Tada Pomet odluči iskoristiti okazijon i izbaviti Maroja iz zatvora kako bi mu pomogao da Mara izbací iz Laurine kuće. U Rim dolazi i Pera, Marova zaručnica iz Dubrovnika, *obučena na mušku*, zajedno s bratučedom Dživom i babom, s namjerom da nađe Mara i vrati ga u Dubrovnik.

Pomet kroz cijelu komediju pažljivo promatra postupke ostalih likova, usmjerava ih, savjetuje i djeluje s njima kako bi uspio postići svoj konačni cilj. Udvara se Laurinoj sluškinji Petrunjeli, ali i fortuni, dobroj sreći za kojom je *mahnit* i koja mu se malo nasmiješi, a malo mu okrene leđa. U međuvremenu Maro i sluga Popiva smišljaju kako će zadržati Lauru i uvjeriti Maroja da je on zaista trgovao u Rimu.

Budući da dobra sreća stoji samo s razboritima i mudrima, upravo je Pometu darovala prigodu koju on zna iskoristiti. Naime, u Rim dolazi Gulisav Hrvat koji donosi vijest o Ondardu, vlastelinu iz Augsburga, kojemu su žena i djeca poumirali, stoga traži davno izgubljenú kćer Mandalijenu kako bi joj ostavio nasljedstvo. Pomet shvati da je riječ o Lauri te zaradi sto škuda kao nagradu što ju je pronašao.

Kraj komedije nije poznat, ali najvjerojatnije je Pomet gospodaru Ugu osigurao Laurinu ruku, a sebi Petrunjelinu, Maro se vratio Peri koja je postala bogata nasljednica nakon što joj je umrla tetka, a Maroje je vratio svoje *spendžane* dukate, doduše ne u novcu nego u robi.

Komedija tematizira svakodnevni život grada, uzburkanost i nemir ulice na kojoj se isprepleću likovi koje zanima novac, seksualnost, nadmoć nad ostalima u društvu i ljubavi. *Dundo Maroja* nastanjuju tipovi renesansne eruditne komedije, prilagođeni dubrovačkoj stvarnosti, koja je za Držića bila nepresušan izvor inspiracije u karakterizaciji. U *Dundu Maroju* prisutni su tako komičan starac, njegov rastrošni i seksualno uzbuđen sin, kurtizana sa svojom sluškinjom, vječiti student, hvalisavi mornar, a najviše se ističu sluge. Svi su odnosi među tim karakterima uspostavljeni prema sustavu antiteza: sluge i gospodari, očevi i sinovi, stariji i mlađi, muškarci i žene, bogati i siromašni, stranci i domaćini, Rim i Dubrovnik.

Držić je izgradio sustav likova koji se sastoji od *našjenaca* smještenih u rimski ambijent. Komičan je efekt postignut i višejezičnošću komedije, isprepletanjem dubrovačkoga i talijanskog govora, njihovim varijacijama, ovisno o jezičnoj sposobnosti govornika, ali i brojnih latinskih replika, također različitoga stupnja ispravnosti. Upravo ta višejezičnost pridonosi kolorističnosti komedije.

Franjo Čale navodi kako *Držić pripada piscima koji svoje ljudski i umjetnički značajno svjedočenje izražavaju aluzivnošću, dvosmislenošću govora, pod krinkom ludosti*.¹⁷ Upravo se zbog toga komedija *Dundo Maroje* smatra jednim od remek-djela europske renesansne književnosti.

5.2. Ljudi nazbilj, ljudi nahvao i shvaćanje fortune

Prolog negromanta Dugoga Nosa zanimljiv je i intrigantan dio komedije *Dundo Maroje*. Većina je književnih povjesničara i držićologa negromantov prolog shvaćala kao Držićevo obraćanje dubrovačkoj vlasteli i vladajućoj plemićkoj oligarhiji te kao kritiku obavijenu u alegoriju o *ljudima nahvao* i *ljudima nazbilj*. Također, taj se prolog tumači kao najava urote koju će Držić pokušati provesti petnaest godina poslije. Smatra se kako se pod negromantovom odorom skrio sâm Držić, koji je poslao poruku dubrovačkim moćnicima koje

¹⁷ Franjo Čale, *O životu i djelu Marina Držića*, str. 43.

je smatrao nesposobnima i opakima. Tako je negromant u komediju *Dundo Maroje* uveo politiku.¹⁸

Ipak, negromantovu je prologu neusporedivo bliža situacija u kojoj se Držić našao tri godine prije, nakon izvedbe *Pometa*, nakon kojega je optuživan da nije pjesnik. Upravo te optužbe došle su od tadašnjih književnih kritičara, zlih jezika kojima je *Tirenom* stavio katance. U prologu *Dunda Maroja* govori kako su kritičari zapravo *ljudi nahvao*, *ljudi od trimjed*, *ljudi od ništa* (str. 345). Dokaz da su *ljudi nahvao* oni isti književni kritičari razabire se iz sljedeće negromantove rečenice:

Sada, moji uzumnožni vlastele, svitla krvi, stari puče, mislim, kako i prije, ukazat vam od moje negromancije kugodi lijepu stvar, i zašto u prednu votu triš mudrijem stavih katance na usta, sada im katance dvižem, neka govore, neka se govorenjem punijem nenavidnosti ukažu i odkriju ljudi od trimjed, ljudi od ništa i ljudi nahvao. (str. 346)

Upravo onima kojima je *Tirenom* stavio katance i dokazao kako je pjesnik, sada diže te katance, dopušta im da ponovno govore o njegovoj komediji o svakodnevnom životu, napisanoj prozom te da sami pokažu jesu li zaista *ljudi nahvao*, ljudi od ništa, zavidni i ljubomorni ljudi, onakvi kakve ih je negromant prikazao.

Ljudi nazbilj i *ljudi nahvao* ne mogu biti likovi komedije, nego ljudi iz Držićeve stvarnosti. Ipak, Frano Čale *ljude nazbilj* i *nahvao* povezuje s likovima u komediji. Naime, on negromantov opis *ljudi nazbilj* i *ljudi nahvao* tumači u kontekstu radnje komedije, koja bi među svojim likovima prikazala one likove koji su *nazbilj* i one koji su *nahvao*.

Takvim tumačenjem Frano Čale ponajprije u opreku stavlja *Pometa* i ostale likove, kao predstavnike *ljudi nazbilj* i *ljudi nahvao*. On navodi da komediju treba shvatiti kao *afirmaciju sposobnih i pametnih, jakih i vrljih*, za razliku od *nesposobnih i opakih u svijetu gdje gospodari promjenljiva i samo od mudrih i beskompromisnih ukrotiva Fortuna*. U tim dihotomijama treba tražiti i shvaćanje pojmova *nazbilj* i *nahvao*.¹⁹ Kao predstavnika

¹⁸ Takvo je tumačenje negromantova prologa prvi iznio Živko Jeličić, a izravnu povezanost komedije *Dundo Maroje*, njezina prologa i *Pometova* makijavelizma s Držićevim urotničkim pokušajima predstavio je Frano Čale u radu *Pometov makijavelizam: od umjetničke vizije do urotničke zbilje*. Čale smatra kako je Machiavellijev utjecaj na Držića očigledan u *Dundu Maroju*, o čemu ću i govoriti u sljedećem poglavlju, ali autor uvodi i teoriju o političkom aspektu Držićeva razumijevanja Machiavellijeva *Vladara* te ju izravno povezuje s komedijom. Budući da se u ovom radu govori o Machiavellijevu i Držićevu poimanju fortune te o njezinoj pojavnosti u komediji *Dundo Maroje*, o urotničkim planovima Marina Držića i njihovoj povezanosti s Machiavellijevom teorijom iz *Vladara* neće biti riječ.

¹⁹ Frano Čale, *O životu i djelu Marina Držića*, str. 96.

pametnih, jakih i vrljih izdvaja Pometa, za kojega kaže kako on, kao *pravi čovjek, inteligentni, razumni, mudri čovjek „nazbilj“ raskrinkava i moralno poražava ljude „nahvao“*.²⁰

Takvo se shvaćanje *ljudi nazbilj* i *nahvao* može tek djelomično povezati s negromantovim opisom takvih ljudi. Naime, u komediji ne postoji ni jedan lik koji je potpuno *nazbilj*: nitko od njih ne može se smjestiti među *ljude blage i tihe*, koji *srce nose prid očima*, *da svak vidi njih dobre misli*, koji žive tamo gdje „*moje*“ i „*tvoje*“ ne postoji. U komediji su svi likovi vrlo *glasni*, većinom nagle naravi, gotovo ni jedan lik nije iskren, svi *fengaju*, *lisiče* i pokušavaju okrenuti situaciju u svoju korist, a život koji oni žive zacijelo se ne može povezati sa životom ljudi kod kojih „*moje*“ i „*tvoje*“ ne postoji. Čak ni Pomet, kojega Čale predstavlja kao čovjeka *nazbilj*, nije uvijek iskren, ne *nosi srce pred očima*, koje se *nikad ne maškarava*.

Ljudi nazbilj i *ljudi nahvao* iz negromantova se prologa mogu povezati s likovima iz komedije samo ukoliko se razumijevanje *ljudi nazbilj* i *nahvao* diferencira u skladu s kontekstom komedije i udalji od izrazito dobrih i izrazito loših ljudi iz negromantova opisa. U tom se kontekstu analiza Frana Čale može primijeniti na djelo, ako, kako on navodi, ono predstavlja opreku između sposobnih, pametnih i jakih i nesposobnih i opakih. Takvim se, modificiranim shvaćanjem *ljudi nazbilj* i *ljudi nahvao* Pomet doista može definirati kao *nazbilj*, kao onaj koji je sposoban ovladati fortunom, koji je virtuoz i koji se zna akomodirati kada se pojavi okazijon, dok gotovo svi ostali likovi, u manjoj ili većoj mjeri, predstavljaju *ljude nahvao*, ovisno o njihovoj nerazboritosti, nesnalažljivosti i nesposobnosti ovladavanja fortunom.

Ono što povezuje negromantov prolog, radnju komedije i Machiavellijeva *Vladara* jesu opreke između dva tipa ljudi. Tako Machiavelli u *Vladaru* navodi kako su *svi ljudi, a pogotovo vladari obilježeni nekim od svojstava s kojih se ljudi kude odnosno hvale; to jest nekoga zovu darežljivim, nekoga škrtim, nekoga smatraju darovateljem, nekoga grabežljivcem; nekoga okrutnim, nekoga milosrdnim; nekoga vjerolomcem, drugoga tvrdom vjerom; jednoga mekušcem i plačljivcem, drugoga surovim i srčanim; jednoga pristupačnim, drugoga osornim; jednoga razbludnim, drugoga kreposnim; jednoga iskrenim, drugoga podmuklim; jednoga upornim, drugoga popustljivim; jednoga ozbiljnim, drugoga lakomislenim; jednoga pobožnim, drugoga bezbožnikom* (str. 135). Povrijeđen reakcijama uglednih Dubrovčana, Držić ih prologom smješta među *ljude nahvao*, kojima su suprotstavljeni one blage naravi, uvijek iskreni i dobri, *ljudi nazbilj*.

²⁰ Frano Čale, *O životu i djelu Marina Držića*, str. 100.

Kao utjelovljenje vrline koju, prema Machiavelliju, mora posjedovati svaki vladar, Držić predstavlja lik Pometa Trpeze, *kralja od ljudi, čovjeka virtutibus praedutus, čovjeka vjertuoza* koji fortunju poznaje, njoj se udvara i s njom se *kareca*.

5.3. Pomet i fortuna

Pomet Trpeza, najvažniji lik Držićeve komedije, glavni je intrigant, domišljat i mudar pojedinac, izrazite inteligencije i istaknute individualnosti. Utjelovljenje je ideje da osobna vrлина ili *virtù* pobjeđuje stalež, moć, novac, vlast ili starost, zatim da je to glavna kvaliteta kojom čovjek može uspješno zavladatai srećom te kako se čovjek u dobrim vremenima ne smije uzvisiti, kao što se ni u lošim ne smije poniziti.

Jedna je od glavnih teza Machiavellijeva *Vladara*, kojom je Držić bio nadahnut, jest ta da vladar mora posjedovati vrlinu kako bi se mogao prilagoditi situaciji i prepoznati dobru prigodu te kako bi na taj način mogao pridobiti fortunju za sebe, ovladati njom i usmjeriti njezino djelovanje u svoju korist. Brojni su primjeri u komediji koji ukazuju kako je upravo Pomet nositelj vrline, koji prepoznaje dobru prigodu i prilagođava joj se te time osvaja fortunju.

Tijekom susreta s Laurom Pomet iskazuje kako mu je pojam fortune poznat, ali i to kako je njezina narav hirovita. Pokuša svoju filozofiju o promjenjivosti životne sreće približiti Lauri, no ona ga ne sluša:

Signora Laura, – znam kad se i Manda zvaše u Kotoru, – non tanta superbia! Sad mi toškano govoriš, a naši smo, ili hoćemo ili nećemo. Neće vazda jednako brijeme bit: za slatkijem ljetom dođe i gorka zima; i ti cvijet od ljeposti, kojom se oholiš, mogao bi i kozomor još potlačit. Vidjeli smo i družijeh sinjora u Rimu, velicijeh kako i ti, koje, koliko su na višemu bile, toliko su na bašije pali.

Ah, signora Laura, ne poznavаш tvoje srjeće! Ovi je Tudešak prvi bogatac od svijeh Tudešaka ki su u Rimu, a mahnit je za tobom; a u pratiku ne more bit galantniji vlasteličić od njega. Ja ne znam, koji su to tvoji giribici: druge našilju na njega, a ti bježiš od tvoje srjeće. (I, 2, str. 365)

Pomet zna da bi Laura, samo da zna iskoristiti okazijon i da prihvati njegov *konselj* mogla biti vrlo bogata s njegovim gospodarom. Kao poznavatelj fortune, Pomet je svjestan da bi se njezina dobra sreća mogla okrenuti: čovjek se u dobrim vremenima ne smije uzoholiti.

Machiavelli u *Vladaru* govori o promjenjivosti sreće: *Ako se sreća mijenja, a ljudi uporno ostaju pri svojoj naravi, sretni su dok se to dvoje slaže; no čim se prestanu slagati,*

nesretni su (str. 169). Ono što Pomet zna, a Laura ne jest to da se sreća u svakom trenutku može promijeniti, na što upozorava i Machiavelli: *U mirno doba nisu nikad pomišljali na to da se vremena mogu izmijeniti. Opća je mana ljudi da za mirna mora ne računaju s nevremenom* (str. 165). Laura ne zna da vrijeme neće uvijek biti jednako i da bi se njezina sreća mogla okrenuti, odnosno da bi mogla izgubiti Mara. Nakon što se Laura naljuti na Pometa i njegova gospodara, Pomet shvati da ne treba pretjerivati:

Fortuna je, neka malo poabunaca. (I, 2, str. 366)

Pomet razumijeva da je trenutak da se povuče kako ne bi previše uznemirio Lauru, riskirao da njega i Uga otjera zauvijek i uništi mogućnost pojave nove prilike.

U prvom Pometovu monologu saznajemo što je za njega sreća i kako je potrebno biti obdaren vrlinom, imati *judicijo*, odnosno razboritost, pamet i mudrost te se prilagoditi prilici i iskoristiti najbolje od nje. U trenutku kada ga gospodar Ugo prekida u zanosnoj gozbi i šalje Lauri da joj poruči kako je spreman dati dvije tisuće dukata za nju, Pomet *ima dobrovoljno činit i što mu je mučno činit*, budući da zna kako je zaljubljenost jednaka ludosti i nerazboritosti:

Ma se je trijeba s bremenom akomodavat; trijeba je bit vjertuožu tko hoće renjat na svijetu. Kralj je čovjek od ljudi, kad se umije vladat. (...) Trijeba je bit pacijent i ugodit zlu bremenu, da se pak dobro brijeme uživa. (II, 1, str. 392)

Pomet zna kako se treba prilagoditi situaciji i kako treba biti virtuoz ako želi biti *kralj od ljudi*. Držić je nadahnuće za Pometovo stajalište vjerojatno pronašao na stranicama *Vladara*, u kojemu Machiavelli govori kako je *sretan onaj koji postupa onako kako to ište duh vremena; i obratno, da je nesretan onaj koji postupa protivno duhu vremena* (str. 167). Dakle, bitno je kada će virtuoz djelovati i kako će svoje djelovanje uskladiti s izabranim trenutkom. Bitno je znati prepoznati kada je vrijeme dobro, a kada nije. Kako bi virtuoz mogao uživati u dobrom vremenu, iznimno je bitno biti strpljiv.

Zanimljiv je trenutak u kojemu Pomet opisuje nevolje bogatih ljudi, doktora, junaka, ali i pjesnika:

Nije ga imat dinâr, er vidim mnoge s dinarmi potištene; nije ga bit doktor, er vidim mnoge te brigade fantastike; nije ga bit junak s mačem u ruci, er su ti večekrat ali ubijeni ali su ih pune tamnice; nije ga bit poeta ni komedije umjet činit, er tizijem svak ore i na svaki ga pijer hoće operat, kao bastaha, a umjesto zahvaljenja da mu

reku: „Ne valja ništa, izdeni!“ i da mu neprijatelji ostanu; nije ga bit mužik, er tizijeh druzi čine pjeter kad veću volju plakat imaju. (II, 1, str. 392)

Držić se ironičnim Pometovim iskazom o nedostacima pjesničkog poziva referira na svoje nevolje koje je proživio kao pjesnik: svatko da na pirove, a umjesto zahvale, govore mu kako ništa ne valja.

Na kraju monologa Pomet s izrazitim žarom govori o novom poslu koji treba obaviti:

Ma sam zaljezao u veliku konsideraciju, a imam danaska fačende velike činit, fačende dostojne od Pometa. (...) Srce mi dava far faccende u Rimu koje ni Čezar ni Šila ni Marijo nije činio. Imam imat viktorigu od neprijatelja, triumfus caesarinus! (II, 1, str. 393)

Pometov je cilj istjerati Mara i Popivu iz Laurine kuće, a budući da zna da je Marov otac došao u Rim, prepoznaje izvrsni okazijon i unaprijed se veseli kako će poraziti neprijatelje. Čak i pretjeruje u veličanju vlastitih djela, uspoređujući ih s djelima rimskih velikana. Ipak, bitno je poznavati velika i časna djela, o čemu govori Machiavelli u *Vladaru*: *Ljudi gaze gotovo uvijek putovima što su ih drugi utrli i u svojim se djelima povode za drugima; (...) razborit čovjek mora uvijek udariti putom kojim su išli veliki ljudi i nasljedovati one, koji su bili najizvrsniji* (str. 103).

Neposredno nakon prvog Pometova monologa pojavljuje se Laurina sluškinja Petrunjela, *našjenka*, kojoj se na simpatičan način Pomet udvara. Kaže Petrunjeli da poruči Lauri kako je njegov gospodar Tudešak spreman potrošiti svo imanje na nju, a kako je njezin sadašnji ljubavnik Maro *ruinan*, budući da mu je otac došao u Rim, tražiti *konte* za posao koji je trebao obaviti. Siguran je kako će se Laura predomisлити čim čuje za to. Također, razmišlja kako se uzoholila jer joj *vjetar ide u krmu*:

Ova bestija kortidžana Mande prem ti je Ščavuša, ne misli što će zautra bit. Uzoholila se je, er joj je vjetar u krmu; a ne zna jer se može brijeme išteti i dobra srjeća promijenit se u zlu. Trijeba je naučit živjet; ja jo' ću meštar bit. Nut što je lijepo sve umjet! Legat ću joj in literis i doktrinu će naučit; i bogme će naučit, er je nje posao. Ja sam na brijeme doktor i filozof. (II, 1, str. 398)

Pomet je upravo taj koji može Lauru, a i bilo koga drugoga uputiti u svoju *doktrinu*, budući da je i *doktor* i filozof. On je taj koji umije sve, koji se zna prilagoditi, koji je strpljiv i razuman.

U svom drugom monologu Pomet predstavlja poznavanje prigode, ali i fortune koja mu se upravo osmjehnula. Naime, kad je otišao potražiti Maroja kako bi porazgovarao s njim o Maru, zatekao je *žbire* koji nesretnoga Maroja vuku u zatvor i trojicu Dubrovčana koji ga bezuspješno pokušavaju izbaviti. Prišao je kapetanu te, nakon što je kratko govorio s njim, uspio osloboditi Maroja. Pomoglo mu je to što je u Rimu poznat, što i Machiavelli smatra bitnim: *Vladar se mora starati da ljudi u svim njegovim djelima vide veličinu, srčanost, ozbiljnost i jakost. Koji vladar o sebi stvori takvo mišljenje, ljudi ga neobično poštuju* (str. 145). Pometu je, kako sam kaže, u Rimu svatko prijatelj, budući da je svima poznat kao čovjek pun vrline.

Pomet je u tom događaju prepoznao fortunin osmijeh koja mu je pružila izvrsnu prigodu kojom će lakše ostvariti svoje planove, a to je izbaciti Mara iz Laurine kuće. Kao što sam u poglavlju o fortuni navela, ona predstavlja sklop okolnosti koje su izvan čovjekovih moći, a kojima razborit vladar treba ovladati. Pomet se u trenutku snalazi i pokazuje kako je upravo on razborit virtuoz koji ju može prilagoditi svojoj volji. Pomogao je Maroju da izađe iz zatvora, čime je stekao njegovu zahvalnost, koju će, kada dođe pravi trenutak, iskoristiti:

Je li čovjeku na svijetu srjeća u ruci kako je meni? Je li itko pod nebom gospodar od ljudi kako sam ja? Bez mene se nitko ne može pasat, bez mene se ljudi ne umiju obrnut. Gdje nije Pometa, tu nije ništa učinjeno; gdi nije Pometova konselja, tu sve stvari naopako idu. Zatoj se je dobro reklo: čovjek valja za sto ljudi, a sto ne valjaju za jednoga. (II, 10, str. 419)

Gotovo odmah nakon Pometova trijumfa, ukazuje mu se novi okazijon. On sreće Bokčila, Marojeva slugu, koji je ostao sam u Rimu, nakon što su mu gospodara odvukli žbiri:

Ovo mi okazijoni! Sad mislim učinit trat, jedan trat; nu gleda'te! (II, 12, str. 425)

Pomet odluči uputiti Bokčila u Laurinu kuću da kaže Popivi da je Maroje donio sto bala tkanina od devine dlake i još toliko vreća papra i drugih dobara za trideset tisuća dukata. Potrebno je otići na voštariju *Od zvona* i dovesti Maroja u kuću, dok Maro ne dođe. Pometov plan prođe bez problema, čak i Laura čuje „dobre vijesti“ da je Marov otac donio svu tu robu. Pometov plan je sljedeći:

Övo trata, Övo novele! S Pometom imate što činit, kanaljo, neljudi, siromasi! Pomet se s vami rve. Po' ću sada nać Dunda Maroja alla oštarija della campana, ter mu ću sve spovidjet i naučit ga ću da s Popivom unjiga, dokle ga doma povede.

Kad im Dundo Maroje u kuću uljeze, to prve će fačende trjeske, bune bit, konti se će iskat, – dinari su spendžani! Tot ja i moj Tudešak ostasmo eredi delli beni di condan signora Laura. (II, 14. str. 428)

Pometov sljedeći monolog, u kojemu također veliča fortunom koja mu ide u favor, događa se u vrijeme kada mu se fortuna zapravo namrštila i okrenula mu leđa, no on to još ne zna:

Je li ikomu na svijetu srjeća u favor kako je meni! Para da gdi hoću doć, tako mi i pripravi što hoću. Namurala se je na mene – nije inako, i nije čudo: cum sapiente fortuna semper conversabuntur, s razumnijem srjeća stoji; s ludjaci, s potištenjaci, si inyoranti ona ne opći. (...) ja sam čovjek ki s galantarijom idem, razumno se vladam, nijesam rustik, ala mi ne para da sam! Dobra srjeća sa mnom je, a š čovjekom je: umijem ju karecat, tako sa mnom dobrovoljno i stoji. (III, 14, str. 460)

Iako su u tom trenutku Maro i Popiva već saznali za njegov plan, Pomet je i dalje uvjeren da fortuna stoji s njim. Pometov je monolog ponajprije bitan zbog brojnih podudarnosti s *Vladarom*. Razboritost u promjenjivim vremenima ističe Machiavelli kad opisuje Rimljane koji *nikada nisu prihvaćali ono što je povazan na ustima mudraca našeg doba: pouzdati se u vrijeme; nego su se oni uzdali u svoju vrlinu i razboritost: jer vrijeme tjera pred sobom sve, te može donijeti dobro kao i zlo, zlo kao i dobro* (str. 96). Upravo je Pometova razboritost ono u što se uzda, a samim tim umije prepoznati i iskoristiti dobro vrijeme. Prezrenim će postati ako ga se počne smatrati *za čovjeka nestalna, lakomislena, mekušca, kukavicu i kolebljivca* (str. 144), a upravo s takvima fortuna ne opći, ona ih zaobilazi. Postoji i razlika između Pometova odnosa prema fortuni i Machiavellijeva: Pomet ju želi milovati, *karecati*, dok Machiavelli smatra da *je moraš tući i krotiti* (str. 169).

Pometovo milovanje i Machiavellijevo kroćenje fortune zapravo ju određuju kao ženu, što je, među ostalim, bitna odrednica Pometova sljedećeg monologa:

Vrag uzeo srjeću i nesrjeću. Fortunu pišu ženom ne zaman; i dobro čine tu joj čas činit, ako se obrće sad ovamo sad onamo, sad na zlu sad na dobru; sad te kareca, a sad te duši. Tko joj je kriv? Ma bogme je ona meni kriva! Da vrag uzme tu nje moć, kojome na čas čini smijejat ljudi, na čas plakat. Vražija njeka ženska narav! Scijenim da aposta čini, da se ja sad malo proplačem, a da se ona nasmijeje. Nasmijej se, nasmijej se! (IV, 3, str. 485)

Niccolò Machiavelli u *Vladaru* navodi kako je sreća žena, dok u *Kapitulima* detaljno opisuje njezinu nestalnu i naprasitu žensku narav. Nekoliko je stihova koji su vrlo slični Pometovoj žalbi na njezinu nestalnu narav:

*Pod noge dobre ljude često meće,
opake diže; ako ti obeća
ikada išta, ispuniti neće.*

(...)

*Vremena mijenja na svoj način često:
čas uznosi nas, čas pak od nas bježi,
tu sućut, zakon, razum nema mjesto.*

(...)

*Prigode igri nema ničeg slična:
međ kolima se šalit raj je zanju,
razbarušena to je gospodična.*

(...)

*To ne znači da povjerenje budi,
i da ćeš izbjeći ujed prepun boli
i nasilnički udarac joj ludi:*

*dok te na kolu, vrteć uokoli
dovede na vrh, sretna ti i sklona,
na pol te puta zna okrenut doli.²¹*

Budući da sreća stoji s razumnima, a Pomet je najbolji primjer razumom obdarenog *vjertuoza*, već mu se u sljedećem trenutku fortuna ponovno osmjehuje i pruža mu okazijon. Naime, slučajno susreće Gulisava Hrvata, koji dolazi iz tudeške zemlje s velikim poslom. Ondardo Tudešak, vlastelin iz njemačkoga grada Augsburga, poslao ga je da nađe njegovu izgublenu kćer Mandalijenu. Ondardova žena i djeca su umrli, njegovo je imanje veliko, stoga traži Mandalijenu kako bi joj mogao ostaviti nasljedstvo. Nagrada onome tko pronade izgublenu Ondardovu kćer iznosi sto škuda. Nakon što tu priču ispriča Pometu, Gulisav ga zove na voštariju *della grassezza* ili *Kod obilja*. Pomet se, koji je veliki gurman i u tom trenutku gladan i istjeran iz Ugove kuće, zahvaljuje i odbija primamljiv poziv kako bi postigao bolji cilj.

²¹ Niccolò Machiavelli, *Izabrano djelo*, str. 414.

U tom trenutku do izražaja dolazi njegova vještina akomodavanja. Prema Machiavelliju, bitna je osobina virtuoza ta da je spreman promijeniti stav i prilagoditi se novonastaloj situaciji, a upravo tu osobinu pokazuje Pomet u trenutku kada ga Gulisav poziva na objed. Naime, Pomet je spreman odbiti primamljivu ponudu kako bi istražio mogućnost da je Laura, koja se u Kotoru zvala Mande, zaista Ondardova izgubljena Mandalijena. Nakon što od Petrunjele sazna informacije koje mu potvrde da je Laura zapravo Mandalijena i da je Maroje ukrao Maru robu u vrijednosti od tri tisuće dukata, koje mu je dala Laura, Pomet ponovno postaje svjestan fortunine dobre strane. Njegov je najpoznatiji i najvedriji monolog onaj u kojemu izražava opijenost, gotovo zaljubljenost u fortunuu:

Ah, srjećo, moja srjećo, fortuna draga, sad poznam er se mnom špotaš; oćito vidim er se sa mnom salacaš, i vidim er me ljubiš; bogme me ljubiš, a ja, žimi, ja tvoj, mahnit sam za tobom. A tko me je dosle pītao bokuni popovskijemi nego ti? A sad me malo poognjijevi, – zašto? Za učinit me svasma čestita i blažena: dala mi si po ruke okazijon da deventam što ne bih veće mogao žudjet! (IV, 5, str. 494)

Sljedeći je Pometov monolog prepun trijumfa, kojega je postigao vrlinom, sposobnošću akomodavanja i iskorištavanjem okazijona. Nakon što je Gulisavu pronašao Mandalijenu, i nakon što je nagrađen sa sto škuda, preodijeva se u nove haljine i veselo govori:

Honores mutant moribus, i tko me vidi da sam promijenio ovako haljine rijet će: „Pomet se je Trpeza pomamio!“, a ne zna er sam abate sada, kont sam, kavalijer sam; zato sam i kolajinu stavio na grlo (...). A meni pristoji haljina, bogme pristoji. (V, 1, str. 511)

Samo je pitanje vremena kada će Pomet u potpunosti ostvariti svoje namjere: spojiti gospodara Uga s Mandalijenom, zvesti Petrunjelu i objaviti vijest o Perinu nasljedstvu. Pomet poznaje trnovit put do cilja, ali je također svjestan kako njegov uspjeh ovisi isključivo o njegovim vrlinama: *Ljudi koji svojom sposobnošću postaju vladarima, teško stjeću taj položaj, ali ga lako održavaju* (str. 104). Pometov pogled na svijet zasnovan na isprepletanju fortune i vrline čini ga *simbolom novog vremena, prototipom u kojemu je ostvarena ona dignitas hominis renesansnoga čovjeka, vjertuozom, što znači sposobnim pojedincem obdarenim vrlinom, koju određuje prirodena vrijednost, individualna moć, snaga, inteligencija, vještina da se u pravom času postupi energično i mudro na svoju korist, i da se*

*dosegne ljudski sklad,*²² kako ga opisuje Frano Čale. Zaista, Pomet predstavlja najenergičniji lik Držićeve komedije, sa specifičnom životnom filozofijom o vrijednosti razuma i dobre naravi.

5.4. Popiva, Maro, Laura, Maroje i fortuna

Prema specifičnom odnosu s fortunom ističu se Popiva i njegov gospodar Maro, njegova ljubavnica Laura te njegov otac Dundo Maroje. Ni jedan od tih likova ne posjeduje izvornu *virtù* koju posjeduje Pomet, što znači da ni jedan od tih likova nije sposoban u potpunosti vladati fortunom.

Popiva se često predstavljao kao glavni protivnik i jedina stvarna prijetnja Pometu. Zaista, jedino Popivini postupci uspijevaju privremeno usporiti Pometove planove, ali, budući da je Pomet vrhunski virtuoz, ne zadugo. Prema Franu Čali, Popiva je *lukav, ali pokvaren, prepreden ali ne dovoljno inteligentan, vješt, ali beskrupulozan; on je injorant, kanalja, potištenjak.*²³ Može se reći da je Popivi poznat pojam fortune, ali da nije u stanju u potpunosti njome ovladati, nego tek djelomično, na trenutak. Čim se pojavi na sceni, Popiva se legitimira kao podrugljivi hvalisavac, jak na jeziku, ali ne baš učinkovit na djelu:

Pomete, neće sinjore tvojijeh slatcijeh riječi, ni se haju za brikunanje tudeško, za kijem ti ideš; hoće kolajine, hoće zlato, hoće dzoje! Vidiš ovu kolajinu? Vidiš ovi kolarin? Vidiš ovi pendin? Sve ovo kosta trista dukata; ovo će sve Maro Marojev, gospar moj, darovat sinjori Lauri. (I, 4, str. 368)

Popiva, naravno, nije svjestan da će ga upravo ta hvalisavost, jednako kao i gospodara Mara, stajati ugleda i položaja kod kurtizane Laure. Kad se njegov i Marov položaj, nakon dolaska Dunda Maroja ugrozi, Popiva pokazuje koliko poznaje fortunom:

Gospodaru, ne valja se desperavat ni tako abandonavat; svemu je remedijo neg samoj smrti. Da se ide na remedija! U fortuni se dobar mrnar poznavava; na provu od ognja fineca se od zlata poznavava. Nije ga tu plakat ni ktjet umrijet, neg se ne abandonat, pomagat se. (III, 8, str. 440)

Iako se čini da je Popiva virtuoz koji poznaje dobru sreću, njegovi postupci, u usporedbi s dobrim i lošim osobinama vladara o kojima govori Machiavelli, svjedoče kako

²² Frano Čale, *Pometov makijavelizam: od umjetničke vizije do urotničke zbilje*, u: *O književnim i kazališnim dodirima hrvatsko-talijanskim*, Matica hrvatska, Dubrovnik, 1968., str. 11.

²³ Nav. dj., str. 19.

Popiva ne posjeduje vrhunsku inteligenciju i razum te kako nije svjestan izmjene dobrih i loših vremena. On, zajedno s Marom, uživa u trenutačnoj raskoši i lako stečenoj slavi, nesvjestan da je tako, zajedno s Marom, stekao *neprijatelje koje je povrijedio pri osvajanju dotične države* (str. 91). Niccoló Machiavelli kao ozbiljnu prijetnju vladaru navodi takve neprijatelje, a upravo se jedan takav, povrijeđen zbog krađe pet tisuća dukata, pri tome još i škrt, pojavio u Rimu. Naravno, radi se o Maroju, jednom od Popivinih i Marovih *neprijatelja*.

Popiva i Maro tri su godine uživali u blagodatima lako stečena novca, u raskoši i ne razmišljajući o budućnosti. Upravo su te karakteristike suprotne onima dobrog vladara. Jedna je *dalekovidnost, kojom je lako doskočiti svim nevoljama; naprotiv ako ih nismo predvidjeli, pa narastu dotle da ih svatko može ustanoviti, nema im više lijeka* (str. 95). Upravo je dalekovidnost, ta bitna karakteristika dobrog vladara, potpuno strana Maru i Popivi. A kada je nevolja došla, za lijek je već bilo prekasno. Budući da se Maru prije tri godine ukazala prilika da ocu izmami pet tisuća dukata, on je iskoristio tu priliku, vjerojatno ju smatrajući srećom. Ipak, *oni koji jedino zahvaljujući sreći postanu od običnih građana vladari uspiju to s vrlo malo truda, ali se s mnogo truda održavaju na vlasti* (str. 106). Maro se do statusa rimskoga vlastelina probio lako, ali je taj status iznimno skupo plaćao: kao Laurin ljubavnik, morao je trošiti velike svote novca kako bi s njome ostao.

Krađa i *fenganje* doveli su Mara i Popivu u Laurinu kuću, *na vlast*. Machiavelli, kao jedan od najgorih načina stjecanja vlasti, navodi *načine, kada se netko zločinačkim ili opakim putem popne do vladarske vlasti* (str. 113). Upravo je takav, lakši način postizanja željenih pogodnosti obilježen i besposličarenjem, o kojemu progovara Machiavelli: *Razborit vladar ne smije doba mira tratiti u besposličarenju, nego od njega stvoriti blago kojim će se moći poslužiti u nevolji da ga sreća, kad se promijeni, zatekne pripravna e bi mogao odoljeti njezinim udarcima* (str. 135). Jasno je da je Držić gotovo sve negativne karakteristike vladara, uz spomenutu lijenost i besposličarenje, utjelovio u liku nesposobnoga Mara i hvalisavog sluga Popive. Maro, kao i Laura, *u mirno doba nikad ne pomišlja na to da se vremena mogu izmijeniti* (str. 165). U dobrim vremenima uživa, dok je u lošima očajan:

Ah, životu moj ludi, injoranti guvernu! Ah, sinjore, ah kurve! Tko vas slijedi, onomu intravenja! Ah, moja ruino, moj sljepilu, ni znam kud ću ni što ću! (IV, 11, str. 506)

U doba kada je bezbrižno živio u Laurinoj kući, Maro je, zajedno s Popivom, bio izrazito hvalisav, nakićen i egoističan, no kada se pojavila nesreća, pokazao je plačljivu stranu, više puta izražavajući čak i želju za smrću, dok ga je sluga pokušao primiriti idejama o

spletkama koje je mogao smisliti. Nesreća je Marova i u tome što najbolji filozof i *doktur* od fortune, Pomet, radi na tome da ga izbací iz Laurine kuće, što mu na kraju i uspijeva. S druge strane, Pomet brine o Laurinoj dobrobiti, zbog gospodara Uga, kako ona ne bi, poput Mara, osjetila posljedice promijenjene sreće.

U Laurinoj je priči fortuna odigrala važnu ulogu dolaskom Gulisava Hrvata koji objavljuje njezino plemenito podrijetlo i nasljedstvo. Moglo bi se reći da je taj događaj najbitniji u Laurinu životu. Njoj se životna sreća okrenula tako da više ne mora biti kurtizana i da ne mora više ovisiti o muškarcu i njegovu uzdržavanju. Iznenađno nasljedstvo zaboravljenoga oca može se shvatiti kao fortunin osmijeh.

Među predstavnicima škrtih i zadržanih dubrovačkih očeva u Držićevu se stvaralaštvu posebno ističe Dundo Maroje. On je, nakon što je doznao da mu je sin *spendžao* dukate na kurtizanu, preuzeo inicijativu i krenuo u Rim. Može se reći da je Maroju pojam fortune u potpunosti stran. Machiavelli kaže kako, budući da je sreća žena, ona je *uvijek prijateljica mladih ljudi jer su bezobzirniji, žešći i s više joj smjelosti zapovijedaju* (str.169). Osim što se fortuna ne druži sa starijima, ona ponajprije stoji uz mudre i razborite, kojih Maroje i nije najreprezentativniji predstavnik. U jednom trenutku on, na prijevaru, Maru krade robu u vrijednosti tri tisuće dukata te se pravi da ga ne poznaje. Taj bi se trenutak mogao protumačiti kao neka vrsta *marojevskeg akomodavanja*, prilagođavanja situaciji, ali s dozom osvetničke namjere.

5.5. Još nekoliko fortuninih osmijeha

Fortuna utječe na sve likove komedije, nekima se osmjehuje i pomaže, dok neke kažnjava zbog gluposti i nerazboritosti. Primjer fortunine naklonjenosti jest i prilika u kojoj se nađe Pera, Marova zaručnica. Naime, iako je Pera tiha i blaga *našjenka*, nakon trogodišnjeg Marova izbivanja preuzima inicijativu, krade tetki dukate, preodjene se u mušku odjeću i s Dživom dolazi u veliki talijanski grad. Ipak, fortuna je Peri naklonjena i od samoga joj početka potrage pomaže u pronalasku Mara. Šalje njoj i bratučedu *našjence* koji im pružaju korisne informacije, čak ju upoznaje i s Petrunjelom, od koje saznaje što Maro točno radi u Rimu.

Iako nam priča o babi, Peri i Dživu zbog nedostatka kraja komedije nije do kraja ispričana, znamo da iz Dubrovnika dolaze vijesti o Perinoj tetki koja je umrla i ostavila joj nasljedstvo. Kao i Lauri, fortuna se nasmiješila Peri i poslala joj je imovinu, o kojoj do tada

nije ništa znala. Također, ako se može zaključiti da se Peri Maro zaista vratio na kraju komedije, Perina je dobra sreća u potpunosti ispunjena.

Na dobru sreću ne može uvijek računati Ugo Tudešak. Kao predstavnik njemačkoga plemstva, taj je komični zaljubljeni vlastelin primjer dobre osobe, ali na žalost nesposobne naravi. Naime, Ugo poznaje dvije emocije: to su beskrajna ljubav i beskrajna tuga i očajanje zbog neostvarene ljubavi. Njemu je fortuna iznimno naklonjena, šalje mu Pometa, bez kojega bi Ugo zacijelo završio pijan od tuge, bez žene, nakon nekoga vremena i bez novca.

Fortuna spaja i Gulisava Hrvata i Pometa. Gulisavu fortuna nije mogla donijeti boljega čovjeka od Pometa. Vrlo je vjerojatno da bi on jedini, sa svojom razboritošću, inteligencijom i razumom, bio u stanju zaključiti kako je Laura zapravo izgubljena Mandalijena. Gulisavu se tako sreća osmjehnula poslavši mu Pometa, zbog čega je uspješno ispunio svoj zadatak.

Fortuna u *Dundu Maroju* nije hirovita lomiteljica ljudskih života niti nepredvidiva oluja koja kosi sve pred sobom. Ona je djevojka, doduše nestalne naravi, ali gotovo uvijek spremna na osmijeh, ukoliko ga protagonisti komedije zasluže.

6. ZAKLJUČAK

Držić je oblikovao individualne i posebne likove, koje su onodobni gledatelji možda poznavali s dubrovačke Place, sretali ih na Straduna, pokraj velike i male Onofrijeve fontane, ispred Kneževa dvora. Među svima se ističe Pomet koji uživa u blagodatima koje mu život može pružiti.

Držić je, prvi put u hrvatskoj književnosti, oblikovao dramu u prozi, eruditnu komediju s tipičnim komičnim likovima. Držić je zacijelo poznavao Machiavellijevu knjigu o vladaru. Machiavelli u središte postavlja čovjeka koji posjeduje vrlinu i koji se neprestano bori s fortunom. Prema takvim je Machiavellijevim odrednicama Držić oblikovao *vjertuoza* Pometa, koji poznaje fortuninu narav, s njom se miluje, *kareca*, koji zna prepoznati okazijon, koji se zna akomodati u svakoj situaciji u koju ga nestalna fortuna dovede.

Pomet posjeduje *sapientiu* ili mudrost i razboritost te *fortitudo* ili hrabrost i neustrašivost, zbog čega je potpuna suprotnost oholom, a nesposobnom Maru, prepredenom Popivi, škrtom Maroju i gladnom, prostodušnom slugi Bokčilu, kao i kurtizani Lauri, koja ne zna da bi joj se sreća mogla okrenuti.

U radu sam pokušala povezati pojmove virtuoz, vrlina, akomodavanje, okazijon i fortuna. Naime, Držić u komediji *Dundo Maroje* dokazuje kako čovjek, da bi bio virtuoz, mora posjedovati vrlinu. Zahvaljujući vrlini, uspijeva se akomodavati i iskoristiti okazijon te ovladati fortunom, pridobiti ju za sebe i zaslužiti njezinu naklonost.

7. LITERATURA

Primarna literatura:

Dundo Maroje, u: *Marin Držić: Djela*, priredio Frano Čale, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1979.

Sekundarna literatura:

Burckhardt, Jacob: *Kultura renesanse u Italiji*, Prosvjeta, Zagreb, 1997.

Čale, Frano: *Pometov makijavelizam: od umjetničke vizije do urotničke zbilje*, u: *O književnim i kazališnim dodirima hrvatsko-talijanskim*, Matica hrvatska, Dubrovnik, 1968., str. 7–28.

Čale, Frano: *O životu i djelu Marina Držića*, u: *Marin Držić: Djela*, priredio Frano Čale, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1979., str. 7–173.

Franičević, Marin: *Povijest hrvatske renesansne književnosti*, Školska knjiga, Zagreb, 1983.

Leksikon Marina Držića, urednici Slobodan P. Novak, Milovan Tatarin, Mirjana Mataija, Leo Rafolt, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 2009.

Machiavelli, Niccolò: *Izabrano djelo* (drugi svezak), izabrao i priredio Damir Grubiša, Globus, Zagreb, 1985.

Machiavelli, Niccolò: *Vladar*, Nakladni zavod Globus, Zagreb, 1998.

Tomasović, Mirko: *Hrvatska renesansna književnost u evropskom kontekstu*, u: *Hrvatska književnost u evropskom kontekstu*, urednici Aleksandar Flaker, Krunoslav Pranjić, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1978.

Sadržaj

Sažetak.....	2
1. UVOD.....	3
2. RENESANSA U DUBROVAČKO-DALMATINSKOM KULTURNOM KRUGU.....	4
3. MARIN DRŽIĆ.....	6
4. MACHIAVELLIJEV <i>VLADAR</i> I FORTUNA.....	8
4.1. Niccolò Machiavelli.....	8
4.2. <i>Vladar</i> Niccolò Machiavellija i shvaćanje fortune.....	9
4.2.1. Virtuoz.....	10
4.2.2. Vrlina.....	11
4.2.3. Okazijon.....	11
4.2.4. Akomodavanje.....	12
4.2.5. Fortuna.....	13
5. FORTUNA U DRŽIĆEVOJ KOMEDIJI <i>DUNDO MAROJE</i>	15
5.1. O komediji <i>Dundo Maroje</i>	15
5.2. <i>Ljudi nazbilj, ljudi nahvao</i> i shvaćanje fortune.....	17
5.3. Pomet i fortuna.....	20
5.4. Popiva, Maro, Laura, Maroje i fortuna.....	27
5.5. Još nekoliko fortuninih <i>osmijeha</i>	29
6. ZAKLJUČAK.....	31
7. LITERATURA.....	32